

PROJEKT „SKROJENE BUDUĆNOSTI?“

dr. sc. KOSJENKA LASZLO KLEMAR □ Tehnički muzej Nikola Tesla, Zagreb

sl.1. Gospođa Milka, MK Slavonska,
foto: Vanja Babić

sl.2. Izložba „Skrojene budućnosti?“
(Tehnički muzej Nikola Tesla),
foto: Nina Đurđević

Projekt *Skrojene budućnosti?* participativni je kulturno-umjetnički projekt realiziran u sklopu poziva *Umjetnost i kultura 54+* Operativnog programa *Učinkoviti ljudski potencijali 2014. – 2020.* Europskoga socijalnog fonda. Provodi ga je Tehnički muzej Nikola Tesla u partnerstvu s Tekstilno-tehnološkim fakultetom Sveučilišta u Zagrebu tijekom godine dana (srpanj 2018. – srpanj 2019.). Projektom je tematizirana hrvatska tekstilna industrija, s naglaskom na društvenim posljedicama propadanja velikih tekstilnih tvornica koje su u vrijeme Jugoslavije činile najjaču i najvažniju izvoznu industrijsku granu u Hrvatskoj. U fokusu projekta bili su ljudi – tekstilne radnice i radnici, koji su zbog propasti tvornica ostali bez radnih mjesta i društveno su marginalizirani. Glavni cilj projekta bio je osnaživanje i socijalna inkluzija bivših radnica i radnika uključivanjem u umjetničke sadržaje te revaloriziranjem i prenošenjem njihovih znanja i vještina.

Tekstilna industrija u Hrvatskoj nekoć je zapošljavala više od 100 000 radnika, većinom žena iz ruralnih krajeva. Premda je rad tekstilnih radnica bio izrazito težak i, u usporedbi s drugim industrijskim granama u kojima su radili pretežito muškarci, potplaćen, a većinu žena je kod kuće čekao i drugi, neplaćeni kućanski posao i rad na polju, otvaranjem tvornica i tekstilnih škola u sklopu tvornica velikom je broju žena omogućeno zapošljavanje, obrazovanje i zarađivanje vlastitog novca, a time i stanovit stupanj emancipacije. Tvornice su se brinule i o zdravlju radnica provođenjem redovitih sistematskih pregleda, a u većim tvornicama djelovali su dispanzeri smješteni unutar tvorničkog kompleksa koji su osiguravali besplatnu primarnu zdravstvenu skrb. Većina tvornica imala je i kantine koje su zaposlenima osiguravale redovite obroke, a vodila se briga i o rekreaciji radnica organiziranjem sportskih aktivnosti i poticanjem na vježbanje u pogonima tijekom pauza. Također se poticalo druženje, odlazak na godišnji odmor u tvornička odmarališta, ali i obrazovanje i sudjelovanje u kulturnim aktivnostima. Svijest o tome da kultura pripada cijelom društvu, a ne samo „eliti“ bila je (naročito 1970-ih godina) prilično razvijena. Stoga je većina velikih tekstilnih tvornica vodila brigu o uključivanju radnica/radnika u različite kulturne sadržaje. Posebice se inzistiralo na čitanju, pa je tako gotovo svaka tvornica imala knjižnicu, a pojedine i više njih, u kojima su radnici mogli besplatno posuđivati knjige. Osnivane su različite kulturne i umjetničke udruge, potican je umjetnički amaterizam, organizirana su gostovanja kazališnih grupa, koncerti klasične glazbe, večeri poezije... Kulturni su sadržaji za vrijeme rada tvornica bili sastavni dio života zaposlenika. Njihovim gašenjem taj sadržaj postaje nedostupan ili teško dostupan radnicima.

Cilj participativnog programa projekta *Skrojene budućnosti?* bila je obnova prekinutih veza između umjetnosti/kulture i radnika. Program se temeljio na suvremenim praksama participativne umjetnosti koja ukida poziciju pasivnog promatrača i uključuje „publiku“ (u ovom primjeru radnike-ce) u kreativan proces stvaranja umjetničkog djela. Ukupno je održano šest ciklusa participativnih radionica u šest hrvatskih gradova – Zagrebu, Splitu, Sinju, Zadru, Varaždinu i Osijeku. S obzirom na velik broj tekstilnih tvornica koje su do 1990-ih radile u gradskim središtima diljem Hrvatske ili nedaleko od njih, a bilo ih je više od 80, projektom ih je, ponajprije zbog ograničenog vremena provedbe, mogao biti obuhvaćen samo manji broj. Pri izboru gradova za održavanje radionica pazilo se na to da su se u njima (ili u njihovoj neposrednoj blizini) nalazile vodeće hrvatske tvornice tekstilne industrije, poput varaždinskog *Varteksa*, ili one koje su imale veliko lokalno značenje i koje su utjecale na razvoj cijelog kraja kao, primjerice, sinjska *Dalmatinka*. U radionice su bile uključene radnice i radnici 12 tvornica: *Kamenskog*, *DTR-a*, *Vesne*, *Uzora*, *Jugoplastike*, *Dalmatinke*, *Borisa Kidriča*, *Bagata*, *Varteksa*, *Svilane*, *MK Slavonske* i *Mare*. Radionice su vodile umjetnice i umjetnici Neli Ružić, Darko Škrobonja, Sandra Sterle, Tin Dožić, Bojan Mucko, Vanja Babić i Ana Horvat. Poveznica svih radionica bilo je bavljenje zvukom kao moćnim medijem prizivanja sjećanja i poticanja reakcije posjetitelja. U fokusu je bila razmjena

Impressum projekta

Nositelj projekta: Tehnički muzej
Nikola Tesla

Partner: Tekstilno-tehnološki
fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Autorice projekta: Julija Gracin,
Kosjenka Laszlo Klemar

Voditeljica projekta: Kosjenka
Laszlo Klemar

Producentica izložbenog programa i
kustosica: Julija Gracin

Odnosi s javnošću: Marijo Zrna

Dizajn: Damir Prizmić

sl.3. Ana (snimljeno na radionici Neli Ružić s radnicama Dalmatinke Sinj), foto: Kosjenka Laszlo Klemar

sl.4. Radionica Bojana Mucka s radnicama i radnicama Varteksa u Varaždinu, foto: Kosjenka Laszlo Klemar

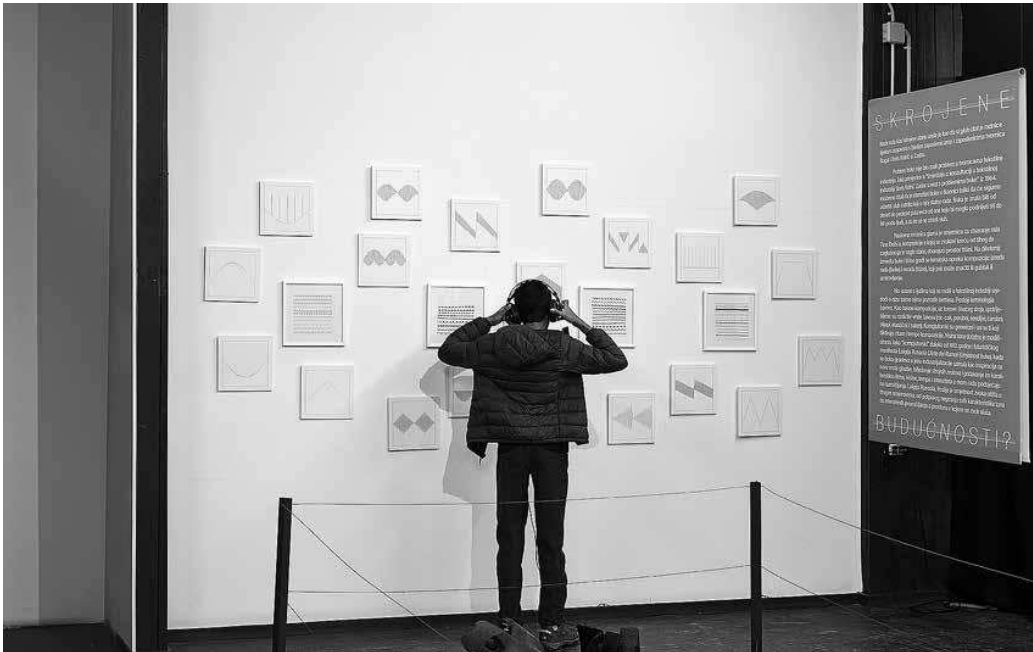
znanja između radnica/radnika i umjetnica/umjetnika, pri čemu se revaloriziralo godinama zanemarivano i degradirano znanje o procesima rada da bi, uz sjećanja o radnim uvjetima i radničkoj svakodnevnici, postalo umjetničkim sadržajem. Ostvarenja radionica umjetnički su radovi koji su izloženi na projektnoj izložbi održanoj u Tehničkom muzeju Nikola Tesla (22. ožujka 2019. – 22. svibnja 2019., kustosica: Julija Gracin). To su: *Slike smijeha, plaća i zaborava* (Sandra Sterle u suradnji s radnicama splitskog *Uzora*); *Kad strojevi satnu onda je kao da si gluhi* (Tin Dožić u suradnji s radnicama i radnicama zadarskog *Bagata* i tvornice *Boris Kidrič*); *MK Slavonija* (Vanja Babić u suradnji s radnicama osječke *MK Slavonije*); *Za naslutiti je* (Bojan Mucko u suradnji s radnicama i radnicama varaždinskog *Varteksa*); *Re: Member* (Ana Horvat u suradnji s radnicama Udruge *Kamensko*, koju čine bivše radnice zagrebačkih tvornica *Kamensko* i *DTR*) te *Ana* (Neli Ružić u suradnji s radnicama sinjske *Dalmatinke*). Snimatelj rada *Ana* je bio Darko Škrobonja, a oblikovanje zvuka potpisuje Tonči Bakotin, studio *Sensoria*. Na izložbi su se mogli vidjeti i radovi umjetnika nastali u vrijeme propadanja tekstilnih tvornica i radničkih borbi kao oblik solidarizacije i potpore radnicima i radnicama (Boris Šitum, *Match Ball*, 2011.; Marko Marković, *Uzorno odijelo*, 2011.; Luiza Margan, *Koncert za šivaču mašinu i stablo*, 2012.), rad *Četverotaktni* (2011.) Dine Rončević koji tematizira rodnu podjelu rada, serija od 11 kratkih dokumentarnih filmova o uzgajivačima pamuka u Indiji pod nazivom *Bijelo zlato – ubojito sjeme* Uwe H. Martina i Frauke Hubera (2015.), segment izložbe *Što je nama naša Dalmatinka dala?* (2017.), o tvornici *Dalmatinki* Sinj Dragane Modrić, Nikole Križanca i Jelene Pavlinušić te svojevrсна vremenska lenta tehnološkog razvoja šivačkih strojeva prikazana na primjeru strojeva proizvedenih u zadarskoj tvornici *Bagat*.

Projektom se također nastojalo preispitati suvremeno stanje tekstilne industrije u Hrvatskoj, ali i upozoriti na važne opće (globalne) probleme tekstilne industrije vezane za ekologiju, radne uvjete, rodnu podjelu rada i automatizaciju procesa proizvodnje. Pritom je iznimno važna bila suradnja i partnerstvo uspostavljeno s Tekstilno-tehnološkim fakultetom, jedinom znanstvenoistraživačkom i nastavnom institucijom na polju tekstilne tehnologije u Hrvatskoj.

Tekstilna industrija trenutačno je drugi najveći onečišćivač u svijetu (odmah iza naftne industrije) zbog potrošnje velikih količina vode i emisija ugljikova dioksida. Istodobno, masovna proizvodnja, diktirana suvremenim trendom „brze mode“ i jeftine odjeće, rezultira gomilanjem velikih količina tekstilnog otpada. Jeftina odjeća podrazumijeva i jeftin rad. Većinu tekstilnih radnika čine žene, koje zbog siromaštva i nemogućnosti zapošljavanja u drugim sektorima rade u lošim (često i za život opasnim) uvjetima za minimalnu plaću. Premda su *sweatshops* (Charles Kingsley) fenomen koji se danas primarno veže za tzv. zemlje Trećeg svijeta, istraživanja udruga i sindikata okupljenih oko međunarodne mreže *Clean Clothes Campaign* pokazala su da su uvjeti rada u brojnim tekstilnim tvornicama zemalja koje su prošle ili prolaze proces tranzicije, uključujući i Hrvatsku, daleko od idealnih.

Tijekom trajanja projekta provedeno je 12 radionica usmjerenih na osvješćivanje navedenih problema, poticanje odgovornog postupanja s tekstilom i na recikliranje, širenje i razmjenu praktičnih znanja i vještina te upoznavanje sa suvremenim *uradi sam* (DIY) i *open source* praksama i inicijativama: *Razotkrivanje* (Ivana Čuljak, Lea Vene), *Kreativno recikliranje odjeće i vrećica* (Mateja Medić, Udruga *ZMAG*), *Održiva moda* (Nina Simončić, TTF; Marija Šorša, autorica bloga *Diva koja šiva*), *Stara kao novo* (Anamarija Svetić, Stela Svetić), *Kulturne Bagatice* (Udruga *Kamensko*), *Vrijednost vune* (Vesna Jakić, Udruga *Ruta*), *Ekološko bojanje vune* (Ana Sutlović, TTF; Martinia Ira Glogar, TTF; Branka Brkić, TTF; Željko Knezić, TTF; Marijana Tkalec, TTF), *Bojanje pređe tehnikama shibori i planghi* (Ana Sutlović, TTF; Martinia Ira Glogar, TTF; Branka Brkić, TTF; Iva Brlek, TTF; Marijana Tkalec, TTF), *Ručno tkanje i pletenje* (Željko Knezić, TTF), *Digitalni tisak rukotvorina* (Ana Sutlović, TTF; Martinia Ira Glogar, TTF; Branka Brkić, TTF; Iva Brlek, TTF; Marijana Tkalec, TTF), *Textiletronics Wearables & Fashionable* (Deborah Hustić, Udruga *Radiona*), *Pri-mjena robota u proizvodnji tekstila i odjeće* (Goran Čubrić, TTF).

U sklopu projekta realizirane su *Facebook* i internetska stranica, koje su svojevršne *online* platforme o tekstilnoj industriji. Na internetskoj su stranici projekta (<http://skrojene-buducnosti.eu/>), uz informacije i tekstove o projektu i participativnom programu Kosjenke Laszlo Klemar te o umjetničkim radovima izloženima na projektnoj izložbi Julije Gracin, objavljeni i autorski tekstovi koji tematiziraju društvenu ulogu tekstilne industrije i posljedice njezina propada-

nja: *Beskrajni radni dan: Od 3 do 22 i arhivi tvornice Pobjeda* (Chiara Bonfiglioli); *Priče o gladi: štrajk radnica Kamen-skog i građanska solidarnost* (Chiara Bonfiglioli); *Ponos i ustrajnost: radnička struktura osjećaja u Varteksu* (Chiara Bonfiglioli); *Kolektivni obiteljski album: tvornica trikotaže Arena kroz naraštaje* (Chiara Bonfiglioli); *Radništvo i društveno ili Kako su ljudi gradili tvornice, a tvornice ljude* (Jozefina Čurković), potom kratka povijest tekstilne industrije autora Alice Grilec i Davora Jokića, koja obuhvaća i posebno zanimljive prikupljene statističke podatke, tekstove o suvremenim *uradi sam* (DIY) i *open source* praksama Deborah Hustić (*Kakve veze imaju 3D printeri i odjeća?*; *O pokretnoj odjeći*; *Što je kultura „uradi-sam“* i zašto je važna). Objavljen je i dio fotografske arhive tvornice *Dalmatinka* Sinj (Dragana Modrić, Nikola Križanac, Jelena Pavlinušić).

Važan rezultat projekta je i audioarhiv narativa tekstilnih radnica i radnika o radnim procesima, uvjetima rada i radničkoj svakodnevnici, koji ima i veliku dokumentarnu vrijednost i svakako će poslužiti kao polazište ne samo za istraživanja povijesti tekstilne industrije u Hrvatskoj već i za druga društvena istraživanja, posebice ona fokusirana na rod, rad, procese i posljedice deindustrijalizacije. Prikupljena je i digitalizirana bogata fotodokumentacija koja obuhvaća reklamne plakate i oglase tekstilnih tvornica te dokumentarne fotografije iz vremena njihova rada, ali i one današnjeg stanja tvorničkih pogona. Pritom je potrebno istaknuti bogatu fotodokumentaciju tvornice MK Slavonija, koja je prikupljena zahvaljujući dizajnerici odjeće MK Slavonije Jelki Bauer i vlasniku nekadašnje zgrade pogona Siniši Vizentaneru.

Donacijom Siniše Vizentanera Tekstilna zbirka Tehničkog muzeja Nikola Tesla obogaćena je za dva industrijska stroja za šivanje (*Bagat* i *Necchi*) iz MK Slavonije. S obzirom na to da su strojevi tekstilnih tvornica nakon njihova zatvaranja najvećim dijelom rasprodani u staro željezo, izloženi su strojevi velik doprinos muzejskoj tekstilnoj zbirci i očuvanju baštine te nekoć iznimno važne hrvatske industrijske grane.

Primljeno: 29. studenoga 2019.

THE TAILORED FUTURES PROJECT

The article provides a review of the objectives and accomplishments of the cultural and artistic project *Tailored Futures* conducted in 2018 and 2019 jointly by the Nikola Tesla Technical Museum and the Textile Technology Faculty of Zagreb University. The project was focused on the textile industry, with cultural and textile workers participating, as well as textile technology engineers and artists. The project undertook project activities such as exhibitions and workshops, and also launched FB pages and a Web site as on-line platforms for the exchange of knowledge and information and thus set off a public debate on the topic of the fate of the Croatian textile industry and workers in the industry in the transitional and post-transitional age.

It also confirmed the important role of the museum as place for starting up and considering pressing social problems and challenges of the current age – as well as prompting the finding of appropriate solutions.

sl.5. Tin Dožić, „Kad strojevi stanu onda je kao da si gluhi“, 2019. zvuk, uzorci rada šivaćih strojeva Bagat (iz Državnog arhiva u Zadru),

print prikaza zvučnih valova izložba „Skrojene budućnosti?“ (Tehnički muzej Nikola Tesla), foto: Nina Đurđević

sl.6. Radionica recikliranja odjeće i vrećica (Mateja Medić, ZMAG), foto: Kosjenka Laszlo Klemar

sl.7. Radionica recikliranja odjeće i vrećica (Mateja Medić, ZMAG), foto: Kosjenka Laszlo Klemar